

doi: 10.32612/uw.2543618X.2023.pp.255-275

Przegląd Środkowo-Wschodni, 8, 2023

ISSN 2543-618X eISSN 2545-1324

Nr art. 20230810

Data przesłania: 12.02.2023

Data akceptacji: 18.04.2023

Urszula Siemakowicz

Uniwersytet Warszawski

ula.siemakowicz@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0002-6102-4615>

Działalność kulturalna i edukacyjna na rzecz zachowania białoruskiej tożsamości narodowej na Podlasiu

Artykuł ukazuje współczesną działalność kulturalną i edukacyjną mniejszości białoruskiej w województwie Podlaskim. Celem artykułu jest scharakteryzowanie współczesnych cech wzorca białoruskiej tożsamości narodowej na Podlasiu oraz ukazanie działalności kulturalnej i edukacyjnej na rzecz jej zachowania. Autorka przedstawiła to zagadnienie na podstawie analizy historycznych uwarunkowań, które wpłynęły na ukształtowanie się tożsamości narodowej Białorusinów na Podlasiu oraz przybliżenia współczesnych działań kulturowych i edukacyjnych podejmowanych przez przedstawicieli mniejszości białoruskiej w województwie podlaskim.

Słowa kluczowe: białoruska tożsamość narodowa, mniejszość białoruska, cechy wzorca, język i kultura białoruska, odrębność językowa

Historyczny rodowód Białorusinów na Białostocczyźnie od czasów okresu międzywojennego do 1989 roku

Region Białostocczyzny, czyli województwo podlaskie, zamieszkuje duża liczba mieszkańców narodowości białoruskiej. Wielość cerkwi i cmentarzy wyznania prawosławnego na terenie Białostocczyzny pokazuje białoruską odrębność kulturową i tworzy charakterystyczny dla regionu Podlasia wygląd wsi i miast.

W celu zrozumienia przyczyn, dla których dzisiejsze województwo podlaskie zamieszkuje wiele osób narodowości białoruskiej, należy spojrzeć na kontekst historyczny i powody osiedlenia się Białorusinów w tym rejonie Polski od okresu międzywojennego do 1989 roku. Dopiero wtedy możemy zrozumieć postawy Białorusinów wobec do ich języka ojczystego, kultury, tradycji i edukacji.

Punktem wyjścia do rozważań stanowi rok 1918. W granicach odrodzonego państwa polskiego znalazło się około 2 milionów osób narodowości białoruskiej. Białorusini zamieszkiwali ziemię północno-wschodnie II Rzeczypospolitej (województwa: nowogródzkie, wileńskie, poleskie i białostockie). W niektórych powiatach i gminach ludność białoruska dominowała liczebnie. Cechą charakterystyczną mniejszości białoruskiej w okresie międzywojennym był niski poziom świadomości narodowej. U wielu mieszkańców rozwinięte było poczucie przynależności do grupy regionalnej, a nie narodowej. W związku z tym bardzo często swoje pochodzenie określali mianem „tutejsi”. Istotnym czynnikiem wpływającym na zachowanie odrębności kulturowej była przynależność do wyznania prawosławnego. W powszechnym odbiorze na ziemiach północno-wschodnich II Rzeczypospolitej prawosławie kojarzyło się z białoruskością, podczas gdy katolicyzm był utożsamiany z polskością, aczkolwiek wielu działaczy białoruskich pochodziło ze środowisk katolickich (szczególnie na Wileńszczyźnie). Odmienność religijna i kulturowa Białorusinów była na ogół akceptowalna przez władze polskie, aczkolwiek starano się wywierać na nich presję w celu asymilacji z kulturą polską. Znalazło to swoje potwierdzenie w próbach polonizacji Cerkwi prawosławnej, stopniowej likwidacji szkolnictwa białoruskiego, faworyzowaniu osób narodowości polskiej podczas obsadzania stanowisk w administracji publicznej i wojsku. Pomimo nacisków władz, tożsamość narodową Białorusinów podtrzymywały liczne organizacje kulturalno-oświatowe, m.in. Towarzystwo Szkoły Białoruskiej (1921–1937) i Muzeum Białoruskie im. Iwana Łuckiewicza (1921–1945) w Wilnie. W tym muzeum eksponowano ikony, książki, obrazy, stroje ludowe, które reprezentowały białoruską kulturę i tożsa-

mość narodową¹. Jednym z najbardziej aktywnych i zasłużonych działaczy politycznych i społecznych, w tym w dziedzinie rozwoju szkolnictwa białoruskiego, w II Rzeczypospolitej był obecny patron II Liceum Ogólnokształcącego z Białoruskim Językiem Nauczania w Bielsku Podlaskim – Bronisław Taraszkiewicz, poseł na Sejm Rzeczypospolitej, rozstrzelany przez NKWD w 1938 roku w Mińsku².

Po wybuchu drugiej wojny światowej sytuacja ludności białoruskiej uległa znacznemu pogorszeniu, ponieważ ich ojcowiznę strawiła pożoga wojenna. W czasie działań wojennych ziemie zamieszkałe przez Białorusinów przechodziły z rąk do rąk. Okupację sowiecką (1939–1941) zastąpiła okupacja niemiecka (1941–1944). Władze Związku Socjalistycznego Republik Radzieckich (ZSRR) i III Rzeszy podejmowały próby pozyskania Białorusinów do własnych celów politycznych i militarnych. W związku z tym obaj okupanci dawali Białorusinom złudne nadzieje w zakresie prawa do posiadania ziemi i awansu społecznego oraz odrodzenia kultury i języka³. Polityka sowiecka i niemiecka nie była skuteczna i przyniosła ograniczone rezultaty, a jej skutkiem były liczne ofiary wśród ludności cywilnej, przymusowe wysiedlenia (deportacje na Syberię i roboty przymusowe w III Rzeszy) i pacyfikacje całych miejscowości zamieszkałych przez Białorusinów przez niemieckie oddziały policyjne (np. w Puszczy Białowieskiej). Krwawa pacyfikacja wsi Rajsk na Podlasiu była najbardziej tragicznym wydarzeniem dla ludności białoruskiej Podlasia (rozstrzelano wówczas 149 osób). W związku z powyższym Białorusini z Białostoczczyzny postrzegali Sowietów i Niemców przez pryzmat barbarzyństwa i okrucieństwa⁴.

¹ V. Shved, J. Grzybowski, *Historia Białorusi od czasów najdawniejszych do roku 1991*, Warszawa 2020, s. 79 – 80.

² Taki los spotkał wielu przedstawicieli inteligencji białoruskiej w Białoruskiej Socjalistycznej Republice Radzieckiej.

³ P. Chomik, H. Głogowska, S. Iwaniuk i in., *Historia Białorusinów Podlasia*, Białystok 2016, s. 299.

⁴ *Ibidem*, s. 311.

Na skutek zmian geopolitycznych po drugiej wojnie światowej, Polska utraciła większość ziem zamieszkałych przez ludność białoruską. W granicach Polski znalazła się tylko Białostoczczyzna jako region o znacznym odsetku ludności białoruskiej (ok. 160 tys. osób)⁵. W okresie powojennym przeprowadzono wymianę ludności (repatriację) pomiędzy ZSRR a Polską. Białorusini na Białostoczczyźnie uzyskali możliwość dobrowolnego (jednak z użyciem różnych form nacisku ze strony władz obu państw) wyemigrowania do Związku Radzieckiego, w granicach którego istniała Białoruska Socjalistyczna Republika Radziecka (BSRR). Białorusini jednak pamiętali okres tzw. pierwszych sowietów (1939–1941) – represje i deportacje oraz przymusową kolektywizację – więc zdecydowana większość zrezygnowała z możliwości wyjazdu, pozostając na zawsze w Polsce⁶. Osoby, które zdecydowały się na wyjazd do ZSRR, w zdecydowanej większości były osiedlane poza BSRR. Władzom komunistycznym w Polsce zależało na pozyskaniu mniejszości białoruskiej do swoich celów politycznych. W związku z tym w zamian za lojalność wobec władzy komunistycznej oferowano jej możliwości rozwoju społecznego i gospodarczego oraz pewną autonomię kulturalno-oświatową. Białorusini uczestniczyli w tworzeniu terenowego aparatu władzy w województwie białostockim. Mieli wysoki status społeczny, dobrą sytuację finansową, a także mogli bez kwalifikacji zdobyć posady w różnorodnych instytucjach. W odniesieniu do edukacji okres ten był znaczący, ponieważ umożliwiono edukację w języku ojczystym – dzieciom i młodzieży białoruskiej. Istotne były lata 1944–1945, w których pomimo trudności związanych ze skutkami wojny utworzono kilka placówek edukacyjnych (gimnazjów) w Białymstoku, Hajnówce i Bielsku Podlaskim. Wówczas położono podwaliny pod oświatę białoruską w Polsce, która w dużej mierze przetrwała do dziś⁷. Gimnazja przyczyniły się do kształcenia inteligencji białoruskiej w Polsce, która

⁵ E. Mironowicz, *Białorusini w Polsce 1944–1949*, Warszawa 1993, s. 116.

⁶ P. Chomik, H. Głogowska, S. Iwanuk i in., *Historia...*, s. 335.

⁷ Więcej na ten temat zob.: E. Mironowicz, *Polityka narodowościowa PRL*, Białystok 2000.

skupiała się głównie wokół tygodnika „Niwa” i Białoruskiego Towarzystwa Społeczno-Kulturalnego (założone w 1956 roku). Organizacja ta posiadała filie zarówno na Podlasiu, jak i w innych regionach Polski (np. w Warszawie i Białymstoku)⁸. Na fali ruchu „Solidarności” aktywność zaczęła przejawiać młodzież akademicka narodowości białoruskiej, co znalazło odzwierciedlenie w powstaniu Białoruskiego Zrzeszenia Studentów⁹.

Upadek komunizmu i przemiany ustrojowe w 1989 roku ożywiły aktywność narodową mniejszości białoruskiej. Przed Białorusinami otworzyły się nowe możliwości pracy organizacyjnej, kulturalnej i edukacyjnej. Na początku lat dziewięćdziesiątych Jerzy Turonek, historyk i publicysta, powołał Klub Białoruski z siedzibą w Białymstoku. Po 1989 roku znacznie uaktywniły się dotychczasowe organizacje i powstały nowe inicjatywy. Na podkreślenie zasługuje utworzenie Związku Białorusinów w Rzeczypospolitej, w skład którego weszły poszczególne organizacje i stowarzyszenia, m.in. Białoruskie Towarzystwo Historyczne, Białoruskie Zrzeszenie Studentów, Stowarzyszenia Muzeum i Ośrodka Kultury Białoruskiej w Hajnówce¹⁰.

Liczebność i struktura społeczna Białorusinów Podlasia

Powszechny spis ludności w Polsce w 2002 roku wykazał, że w województwie podlaskim mieszka zaledwie 46,4 tys. osób przedstawicieli mniejszości białoruskiej. Oznacza to, że w ciągu kilkudziesięciu lat liczba ludności przynajmniej się do narodowości białoruskiej znacznie się zmniejszyła. Wśród przyczyn należy wymienić postępującą asymilację i towarzyszące ruchy migracyjne. Narastającym zjawiskiem po drugiej wojnie światowej był proces zmiany miejsc zamieszkania Białorusinów. W rezultacie migracji duża część Białorusinów przeniosła

⁸ H. Głogowska, *Białorusini na Wybrzeżu Gdańskim*, Toruń 2003, s. 78.

⁹ V. Shved, J. Grzybowski, *Historia Białorusi...*, op.cit., s. 92.

¹⁰ P. Chomik, H. Głogowska, S. Iwaniuk, O. Łatyszczek, E. Mironowicz, Z. Miśsiak, H. Siemianczuk, *Historia...*, op.cit., s. 359.

się ze wsi do miast. Chłopów białoruskich przyciągał przede wszystkim Białystok, w którym ludzie zaczęli widzieć szansę na osobisty rozwój w różnych zawodach¹¹.

Poziom urbanizacji ilustruje tabela 1, zawierająca dane o liczebności mieszkańców wsi i miast w poszczególnych miejscowościach województwa podlaskiego o znacznej liczbie ludności białoruskiej. Widać z danych tabeli jednoznaczny trend migracyjny ze wsi do miast – do stolicy województwa podlaskiego Białegostoku i zmniejszającą się liczbę Białorusinów zamieszkujących obszary wiejskie. W mieście Hajnówka, jednym z większych i bardziej rozpoznawalnych ośrodków województwa podlaskiego, nastąpił wzrost liczby mieszkańców z 23 858 osób (1989) do 24 170 (1990–1998). Podobnie wzrost notował Bielsk Podlaski (z 26 670 do 27 594)¹².

W latach 2002–2014 w obu miastach (Hajnówce i Bielsku Podlaskim) oraz innych mniejszych miejscowościach nastąpił spadek liczby mieszkańców ludności białoruskiej. Ludzie świadomie opuszczali obszary wiejskie i udawali się do Białegostoku. W tym samym czasie wzrosła liczba mieszkańców Białymstoku (z 291 383 do 295 459)¹³. Świadczy to o wzmożonej migracji ludzi z obszarów wiejskich na tereny aglomeracyjne, aby nabierać nowych doświadczeń z przeświadczeniem, że w mieście jest znacznie więcej możliwości samorozwoju jednostek i grup.

W dużych miastach nie ma szkół białoruskich, jednak tutejsza młodzież białoruska może korzystać z prywatnych placówek edukacyjnych mających służyć nauczaniu języka białoruskiego. Duże zasługi na tym polu położyło AB-BY (Stowarzyszenia na Rzecz Dzieci i Młodzieży Uczących się Języka Białoruskiego), które powstało w 2002 roku w Białymstoku. Im więcej jest przedstawicieli mniejszości białoruskiej w dużych miastach, tym do większej liczby osób można zaapelować,

¹¹ J. Syrnyk, *Białorusini w Polsce a „Solidarność”* „Białoruskie Zeszyty Historyczne” 2012, nr 37, s. 172.

¹² P. Chomik, H. Głogowska, S. Iwaniuk i in., *Historia...*, op.cit., s. 379.

¹³ Ibidem.

by uczestniczyli w wydarzeniach kulturowo-oświatowych, festynach, pokazach filmowych¹⁴.

Tabela 1. Mieszkańcy miast i gmin województwa podlaskiego zamieszkiwanych przez Białorusinów

Gmina	Liczba mieszkańców w roku				
	1990	1998	2002	2011	2014
Białowieża	3288	2919	2722	2301	2281
Białystok	270 568	283 937	291 383	293 998	295 459
m. Bielsk Podlaski	26 670	27 594	27 115	26 679	26 249
w. Bielsk Podlaski	9482	8472	7715	7185	6966
Boćki	5728	5401	5104	4800	4581
Czeremcha	4217	3980	3824	3514	3385
Czyże	3560	3062	2787	2361	2182
Dubicze Cerkiewne	2639	2250	2062	1792	1615
Gródek	7108	6466	6038	5696	5488
m. Hajnówka	23 858	24 170	22 545	22 274	21 422
w. Hajnówka	5190	4668	4494	4076	3922
Kleszczele	3697	3284	3067	2814	2662
Michałow	9144	8262	7564	7250	6976
Mielnik	3144	2880	2781	2594	2543
Milejczyce	2684	2401	2368	2106	1928
Narew	5279	4795	4522	3937	3684
Narewka	4999	4676	4199	3898	3804
Nurzec-Stacja	5592	5206	4920	4361	4176
Orla	4723	3855	3647	3107	2913
Zabłudów	11 385	11 575	11 680	9047	9159

Źródło: P. Chomik, H. Głogowska, S. Iwaniuk i in., *Historia...*, op.cit., s. 379.

¹⁴ Ibidem, s. 403.

Inicjatywy kulturalne i edukacyjne Białorusinów Podlasia

W przeszłości Białorusini doświadczali opresji i dyskryminacji ze strony różnych państw i reżimów. Procesy geopolityczne, które miały miejsce na przełomie lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych, przyniosły duże zmiany. Upadek ustroju komunistycznego w Polsce sprawił, że ludność białoruska znalazła się w nowej rzeczywistości¹⁵. Zmiany te poprawiły sytuację Białorusinów, jednak wciąż pod znakiem zapytania stała kwestia ich tożsamości narodowej. Jednym z głównych wyznaczników przynależności do narodowości białoruskiej w Polsce jest wyznawanie prawosławia, choć nie znajdowało to przełożenia na wzrost białoruskiej tożsamości narodowej. Cerkiew prawosławna jedynie swoją odmiennością religijną i kulturową przyczynia się do hamowania procesów asymilacyjnych w kulturze polskiej. W życiu cerkiewnym, w nabożeństwach, dominuje język cerkiewnosłowiański, a językami kazań są przeważnie język rosyjski i polski¹⁶. W zaistniałej sytuacji jedynym elementem podtrzymania i pielęgnowania tożsamości narodowej Białorusinów w Polsce są instytucje kulturalne i edukacyjne. To ich działalność sprawiła, że zaczęli na nowo dbać o tożsamość, podejmując aktywności np. w przedszkolach oraz szkołach podstawowych, szczególnie w Przedszkolu Samorządowym nr 14 i Szkole Podstawowej nr 4 w Białymstoku. Uzyskane przez młodzież wysokie wyniki w nauczaniu podniosły znaczenie języka białoruskiego, co sprawiło, że był traktowany jako język prestiżowy, a nie gorszy od języka polskiego. Ponadto pojawiły się inicjatywy oddolne na rzecz krzewienia języka i kultury białoruskiej¹⁷.

Białorusini zamieszkujący województwo podlaskie nie mierzą się z wydarzeniami historycznymi kraju, lecz z wyzwaniem dotyczącymi **oświaty (szkolnictwa), kultury, a także religii**. Ich rolą jest rozwijanie działalności oświatowej, istotnej z punktu widzenia podtrzymywania

¹⁵ Ibidem, s. 84, 86.

¹⁶ *Historia Białorusinów Podlasia*, Białystok 2016, s. 340–341.

¹⁷ P. Chomik, H. Głogowska, S. Iwaniuk i in., *Historia...*, op.cit., s. 380.

języka ojczystego i przekazywania wartości narodowych najmłodszym pokoleniom w różnych instytucjach oświatowych z białoruskim językiem nauczania – Liceum Ogólnokształcącym w Bielsku Podlaskim i Liceum Ogólnokształcącym w Hajnówce, istniejące od 1949 roku i prowadzące nauczanie języka białoruskiego. **Tożsamość** wyraża się działaniami na rzecz podtrzymania języka ojczystego, we współczesnych placówkach oświatowych¹⁸.

Działania na rzecz zachowania tożsamości polskich Białorusinów to zbiór indywidualnych i zbiorowych inicjatyw edukacyjnych i kulturalnych. Współcześni Białorusini Podlasia dbają o swoją kulturę poprzez organizację licznych wydarzeń kulturalnych i festynów ludowych. Promowane podczas nich lokalne zespoły z Podlasia, występują również zespoły Białorusi. Jednym ze znanych wydarzeń kulturalnych na Podlasiu jest „I tam żywuc ludzi” (I tam żyją ludzie) – inicjatywa Muzeum Kultury Białoruskiej w Hajnówce, ale również „Kultura na schodach muzeum”. Do ważnych cyklicznych projektów Białorusinów w Białymstoku należy Festiwal Teatralny Ode¹⁹. Tutaj używa się miejscowej gwary, dialektów białoruskich, a nie tylko języka literackiego (Obiektyw TVP3 Białystok, 2019). Trzeba wspomnieć, że w 2019 roku z inicjatywy i pomocy Radia Racja oraz tygodnika „Niwa”, a także Białoruskiego Towarzystwa Historycznego odbyło się upamiętnienie 101. rocznicy ogłoszenia przez Białoruś niepodległości 25 marca w 1918 roku (Białoruska Republika Ludowa) jako „Dzień Wolności” („Dzień Woli”). Autorytarny reżim „prezydenta” A. Łukaszenki nie uznaje tego święta i uniemożliwia organizację jego obchodów na Białorusi. Różne nielegalne inicjatywy w tym zakresie podejmuje białoruska opozycja i środowiska niezależne. Dla podlaskich Białorusinów jest to bardzo ważne święto. Różnego rodzaju wydarzenia kulturalne zbliżają Białorusinów oraz dają namiastkę białoruskości tym, którzy jej poszukują. Dbalność wyraża się tutaj podtrzymywaniem, kultywowaniem oraz upa-

¹⁸ Ibidem, s. 407.

¹⁹ Ibidem, s. 411–412.

miętnianiem kultury białoruskiej w licznych współczesnych przedsięwzięciach.

Rola Białoruskich rozgłośni radiowej Radia Racja i gazety „Niwa” na rzecz Białorusinów na Podlasiu

Rola Białoruskiego Radia Racja (Biełaruskaje Radijo Racyja) jest istotna z punktu widzenia działań kulturowych na rzecz zachowania białoruskiej tożsamości narodowej. Białoruskie Radio Racja, które powstało w 1999 roku jako Radio Racja swoją pierwszą audycję miało na jesieni. Nadawano z dwóch miejsc: Leszczynki oraz Białegostoku. Głównym celem działalności Radia Racja było obiektywne informowanie słuchaczy w Polsce i na Białorusi o sprawach życia codziennego np. problemach z produktami spożywczymi, sytuacji w Białorusi, a także dotyczących Unii Europejskiej, a najważniejszym celem było kreowanie postaw obywatelskich. Racja powróciła w latach 2005 – 2006 pod współcześnie funkcjonującą nazwą, czyli Białoruskie Radio Racja. Zastój w działalności radia spowodowany był problemami finansowymi²⁰.

Współczesne Białoruskie Radio Racja nadaje wiadomości przez 7 dni w tygodniu i niemal całą dobę, poruszając sprawy z obszaru: polityki, sportu, praw człowieka, zagadnień ekonomicznych, kultury, historii. Informacje skierowane są przede wszystkim do mniejszości białoruskiej, zamieszkującej tereny województwa podlaskiego²¹. Radio służy też rozrywce, odtwarzane są białoruskie pieśni folklorystyczne oraz omawiane białoruskie wydarzenia kulturalne. Z analizy audycji wynika, że aktywnie słucha tego radia grupa słuchaczy w wieku 20 – 40 lat. Jest to grupa, która robi to świadomie, ponieważ słuchanie audycji i korzystanie z ofert radia jest dla niej formą samokształcenia. W ten sposób pozyskują też informacje o tym, jakie wydarzenia mają miejsce przede wszystkim na Białostocczyźnie. Radio ma także swoją stronę internet-

²⁰ *Białoruskie Radio Racja*, Białystok 2022.

²¹ Radio FMOnline.pl, 2022.

ową (www.racyja.com). Można tam na żywo słuchać różnych audycji, ale tylko w języku białoruskim, by przeciwstawić się tłumieniu języka białoruskiego na Białorusi. Są tam zamieszczone pliki dźwiękowe i teksty do czytania²². Współczesnym wyzwaniem jest przeciwstawienie się reżimowi na Białorusi i dostarczanie przedstawicielom mniejszości białoruskiej prawdziwych informacji z różnych dziedzin. W redakcji Radia Racja (współ)pracuje wielu dziennikarzy, których celem jest pozyskiwanie prawdziwych informacji z różnych miast i miejsc na Białorusi. Czołową postacią jest Pan Eugeniusz Wappa, założyciel radia, który wniósł ogromny wkład w rozwój rozgłośni i do chwili obecnej jest prezesem placówki²³.

Działalność tygodnika „Niwa” i miesięcznika „Czasopis”

Gazeta „Niwa” jest tygodnikiem Białorusinów w Polsce, zarządza też stroną internetową o (e-niva.org), która zawiera liczne numery wydań, a to wszystko jest dzięki swej Radzie Programowej. Redaktor naczelny „Niwy”, E. Wappa zachęca czytelników do prenumeraty. Jego zdaniem zakup „Niwy” jest wsparciem dla całej mniejszości białoruskiej w Polsce. „Niwa” ma również rubrykę przeznaczoną dla dzieci z elementami edukacyjnymi i rozrywkowymi (*Zorka*). Najmłodszy mają okazję znaleźć dla siebie coś ciekawego, jednocześnie pogłębiając znajomość języka białoruskiego.

Współczesna „Niwa” tak jak Radio Racja informuje o tym, co dzieje się w województwie podlaskim, jakie wydarzenia miały miejsce w wybranych miejscowościach.

Czytelnicy „Niwy” mają okazję bliżej zapoznać się z historiami opowanymi przez świadków zdarzeń; uzupełnieniem tekstów często są zdjęcia. Przedstawiają one np. widoki z danych miejscowości, wydarzenia kulturalne, rzemiosło i rdzennych mieszkańców. Dzięki Radzie Pro-

²² *Białoruskie Radio Racja*, Białystok 2022.

²³ *Białoruskie Radio Racja*, Białystok 2022.

gramowej Tygodnika „Niwa” powstała książka pt. *NIWA FOTO ARCH.*, która zawiera zestawienie fotografii z lat 1956 – 2000, zgromadzonych w archiwum tej redakcji. Jest to album z „ulotnymi chwilami życia Białorusinów w Polsce” oraz momentami „dzieciństwa i dorosłości, wsi i miasta, przyrody i wiejskiej codzienności”. Eugeniusz Wappa opisuje w albumie swoje wspomnienia z dzieciństwa, gdy wraz rodziną czytał „Niwy”. Gazeta była obecna w jego życiu od początku i pozostała symbolem tożsamości białoruskiej²⁴.

Inną postacią środowiska związanego z „Niwą” jest Michał Androsiuk, znany wśród mniejszości białoruskiej w województwie podlaskim ze swoich powieści, np. *Miascowaja grawitacja* (2004), *Biały koń* (2006, tłumaczenie na język polski), *Firma* (2006), *Wagon drugiej klasy* (2010), *Krzyżyk* (2015). Autor urodził się w Puszczy Białowieskiej przy granicy z Białorusią. Jego powieści pokazują, jak wyglądało i wygląda życie na Podlasiu i w Puszczy Białowieskiej, w różnych małych podlaskich miejscowościach. Podkreślane są przemijanie i ulotność życia, relacje pomiędzy mieszkańcami podlaskich wsi. Autor ocenia, że zamieszczone w albumie *NIWA FOTO ARCH* fotografie „wspólnym, harmonijnym głosem opowiedzą o ponad półwieczu naszej podlaskiej historii”²⁵. Androsiuk często jest gościem Radia Racja, a opisy powieści znajdują się na stronie Kamunikat.org (Kamunikat, Беларуская Інтэрнэт-Бібліятэка, 2022).

Miesięcznik „Czasopis”, tak jak „Niwa”, na własną stronę internetową (czasopis.pl) i różni się od tego tygodnika dwoma elementami. Po pierwsze „Czasopis” zawiera nagłówki w języku polskim i poszczególne części tekstów. Po drugie, jest o wiele młodszy od „Niwy”, bo powstał dopiero w 1990 roku. Duża część artykułów na stronie internetowej jest jednak w języku białoruskim. Szata graficzna strony jest również atrakcyjna i profesjonalnie przygotowana, tak jak Radia Racja. Wydawcą „Czasopisu” jest Stowarzyszenie Dziennikarzy Białoruskich.

²⁴ E. Wappa, J. Kinowska, M. Androsiuk, *NIWA FOTO ARCH*, Białystok 2020, b.p.

²⁵ Ibidem.

Miesięcznik sprawuje funkcję społeczno-kulturalną dla mniejszości białoruskiej na Podlasiu, obejmując tematykę historyczną, literacką oraz związaną ze sztuką. Jednym z elementów miesięcznika jest cykl reportaży. Miesięcznik w formie papierowej można kupić w punktach sprzedaży w Białymstoku, ale również w mniejszych miastach i miejscowościach, jak: Białowieża, Bielsk Podlaski, Boćki, Kleszczele, Narew, Michałowo. O ile „Niwa” jest wydawana tylko w języku białoruskim, o tyle „Czasopis” jest dwujęzyczny, co umożliwia społeczności lokalnej nieposługującej się w języku białoruskim pozyskanie informacji o wydarzeniach, które mają miejsce na Podlasiu²⁶.

Rola *AB-BA* w świetle wyzwań pozaformalnych edukacyjnych młodzieży białoruskiej

Pomysł na Stowarzyszenie AB-BA (Stowarzyszenie na Rzecz Dzieci i Młodzieży Uczących się Języka Białoruskiego) jest od 1995 roku. Nazwa pochodzi od słów z języka białoruskiego (*ABjadnańnie BAćkoŭ*), które w języku polskim oznacza „Stowarzyszenie Rodziców”. Ma to duże znaczenie, ponieważ rodzice wnieśli największy wkład w rozpoczęcie działalności stowarzyszenia. Rodzice, należący wcześniej do Białoruskiego Zrzeszenia Studentów, zaangażowali się w jego powołanie i rozwiązanie kwestii lokalowych wbrew wielu trudnościom. Wraz z nauczycielami i pomocą sponsorów placówka AB-BA w Przedszkolu Samorządowym nr 14 w Białymstoku mogła rozpocząć funkcjonowanie. Sponsorzy pomogli zakupić potrzebne pomoce dydaktyczne i naukowe, co stymulowało rodziców i nauczycieli do dalszych wysiłków. Do chwili obecnej Przedszkole Samorządowe nr 14 w Białymstoku prowadzi zajęcia z polskim i białoruskim językiem nauczania. Działalność rodziców zaczęła się rozwijać, ponieważ otwarto kolejną placówkę na

²⁶ RUCH, Prenumerata – *Czasopis – Pismo Informacyjno-Kulturalne Wschodniej Białostoczyzny*, <https://prenumerata.ruch.com.pl/prenumerata-czasopis-pismo-informacyjno-kulturalne-wschodniej-bialostoczyzny> [dostęp: 10.07.2014].

poziomie szkoły podstawowej. W tej placówce Alina Wawrzeniuk (zastępczyni przewodniczącej AB-BA w latach 2010 – 2014 i 2014 – 2018) prowadziła zajęcia z siedmiorgiem dzieci. Rodzice zapewнили wyposażenie klas (tablice, krzesła itp.), mieli również wkład w organizowanie różnorodnych wycieczek i wydarzeń kulturowych. Wawrzeniuk stworzyła także koło teatralne, które jest jedną z najpopularniejszych form działalności Stowarzyszenia. AB-BA od początku koncentruje się na podtrzymywaniu białoruskiej tożsamości narodowej nie tylko poprzez typowe zajęcia (przed)szkolne, ale także na prowadzeniu teatru pt. Od obrzędowości do tożsamości. Już z samej nazwy wynika dbałość o tożsamość narodową. Tutaj skupiano się na poszczególnych obrzędach związanych z białoruską kulturą i zwyczajami. Przełomowy był rok 2006, w którym przyjęto pełną nazwę, czyli „Stowarzyszenie na Rzecz Dzieci i Młodzieży Uczących się Języka Białoruskiego”. W związku z rosnącą liczbą chętnych i zainteresowanych nauką języka białoruskiego niezbędna była większa pomoc. Dlatego pracowano nad ustaleniem konkretnych form zajęć²⁷.

Stowarzyszenie AB-BA ma swoją główną siedzibę w Białymstoku, w Szkole Podstawowej nr 4 im. Sybiraków. Nauka języka białoruskiego nie obejmuje tylko tej jednej szkoły, ale też cztery inne placówki oświatowe na terenie miasta. Od 1995 roku zwiększyła się liczba dzieci uczących się języka białoruskiego (250 osób z różnych typów wobec 30 uczęszczających w 1995 roku). Fakt, że Stowarzyszenie przetrwało, rozwinęło swoją działalność i zwiększyło liczbę dzieci, jest zasługą rodziców, którzy myśleli o przyszłości swoich dzieci i przekazywaniu im wartości białoruskich, które związane są z poszanowaniem swoich korzeni i przodków.

Wszystkie zajęcia w AB-BA odbywają się w języku białoruskim. AB-BA oferuje liczne aktywności. Rozwinęta jest działalność koła teatralnego, w którym uczestniczą dzieci i młodzież z różnych grup wiekowych. Koło teatralne od samego początku jest na bardzo wysokim

²⁷ Stowarzyszenie na rzecz dzieci i młodzieży uczących się języka białoruskiego AB-BA, <http://www.ab-ba.com.pl> [dostęp: 07.07.2023].

poziomie, a jednym z najpopularniejszych form jest „Zabawa w teatr”. Projekt o nazwie *Kroniki Podlaskie* polegała na przedstawianiu na żywo przez dzieci i młodzież opowieści, które wcześniej usłyszeli od najbliższych członków rodziny (dziadka, babci, mamy, taty). W opowieściach przedstawione są wydarzenia, które miały miejsce. Słuchając opowieści i pieśni ludowych podlasko-białoruskich uczestnicy spotkań mogą zwizualizować sobie wysłuchane opowieści i przenieść się w czasie. Inną formą aktywności AB-BA jest Klub Dyskusyjny „Porozmawiajmy o...”, który włącza nie tylko młodzież, ale również dorosłych, rodziców i nauczycieli. Tematyka na każdym ze spotkań jest inna²⁸.

AB-BA oferuje zajęcia taneczne i współpracuje z Białoruskim Zespołem Tanecznym „Padlaski Wianok” (Podlaski Wianek) dla dzieci i młodzieży. Z danych z 2019 roku wiadomo, że około 52 dzieci zapisało się na te zajęcia, a od czasu powstania tego zespołu w 2015 roku odbyło się około 65 koncertów²⁹. Pani Oksana Prus, instruktorka, uczy białoruskiego tańca ludowego oraz baletu, tworzy też choreografie, by na przedstawieniach i koncertach została zaprezentowana tradycyjna i regionalna kultura białoruska. Pierwsza grupa wiekowa (6–9 lat) nazywa się „grupa młodsza”, druga starsza (10–13 lat), (14–17 lat) to „grupa młodzieżowa”³⁰. Dzieci i młodzież z tych grup przychodzą na zajęcia dwa razy w tygodniu. AB-BA współpracuje ze Studiem Białoruskiego Folkloru „Tutaj się urodziłem”, gdzie wykonuje się pieśni w języku białoruskim. Zespół nagrał płyty CD tego zespołu *Wiaczorki, Czas i Wasilki-Wałoszki*³¹.

Dzieci i młodzież wiele razy uczestniczyli w licznych wycieczkach na Białorusi, ale od ponad 16 lat również w Letnich Warsztatach

²⁸ Stowarzyszenie na rzecz dzieci i młodzieży uczących się języka białoruskiego *AB-BA*, <http://www.ab-ba.com.pl> [dostęp: 07.07.2023].

²⁹ Szkoła Podstawowa nr 4 im. Sybiraków w Białymstoku, ul. Częstochowska 6a, <http://www.sp4bialystok.vizz.pl/index.php/24-wydarzenia/1310-iwacv> [dostęp: 07.07.2023].

³⁰ Stowarzyszenie na rzecz dzieci i młodzieży uczących się języka białoruskiego *AB-BA*, <http://www.ab-ba.com.pl> [dostęp: 07.07.2023].

³¹ *Ibidem*.

Etnograficznych w województwie podlaskim. Warsztaty odbywają się co roku w innym miejscu. Podczas wycieczek kładzie się nacisk na rozmawianie na gwarze białoruskiej. Na wycieczkach młodzi mają okazję posłuchać osób, które są np. twórcami ludowymi i zapoznają ich z historią i aspektami folkloru danego miejsca, danej gminy. Organizowane były też wycieczki, które przed pandemią COVID-19 odbywały się w różnych miejscach na Białorusi, np. w Grodnie czy Nowogródku. Trzeba powiedzieć, że AB-BA oferuje wiele różnorodnych inicjatyw, pozwalających dzieciom i młodzieży poznawać język białoruski. Koło Teatralne ma Piwnicę Kulturalną, która jest zarazem salą teatralną, klubem dyskusyjnym, gdzie odbywają się dyskusje, a Studio Folkloru ćwiczy pieśni w języku białoruskim³².

AB-BA również aktywna na stronie Kamunikat – bibliotece cyfrowej Białorusinów w Polsce. Wydaje też Беларускi настаўнік- *Bielaruski настаўнік, Białoruski nauczyciel*), który znajduje się na stronie Kamunikatu od grudnia 2021 roku i jest w wersji elektronicznej na stronie Kamunikat.org³³. Настаўнік został sporządzony w kilkunastu tomach, czyli plikach pdf., został stworzony do nauczania języka białoruskiego w placówkach oświatowych i ma funkcję podręcznika edukacyjnego. Podręcznik i jego pierwszy numer zawiera scenariusze zajęć lekcyjnych oraz m.in. opis aspektów nauczania języka białoruskiego kiedyś i dziś. Podręcznik ma służyć jako platforma, na której nauczyciele języka białoruskiego prezentują własne spostrzeżenia dotyczące ich doświadczeń związanych z nauczaniem języka białoruskiego. Każdy, kto poszerza wiedzę na tematy związane np. z historią Podlasia i uczy geografii ma okazję zaczerpnąć stąd dodatkowe inspiracje, co może też modyfikować swoją metodę nauczania, aby lepiej uczyć innych i siebie³⁴.

³² Ibidem.

³³ Kamunikat, <https://kamunikat.org/?pubid=61023> [dostęp: 07.07.2023].

³⁴ Ibidem.

Główne cechy wzorca białoruskiej tożsamości narodowej na Podlasiu

Współcześnie, pierwszą cechą wzorca białoruskiej tożsamości narodowej jest odrębność językowa. Instytucje oświatowe z dodatkową nauką języka białoruskiego, jak II Liceum Ogólnokształcące z Białoruskim Językiem Nauczania im. Bronisława Taraszkiewicza w Białym Podlasku oraz II Liceum Ogólnokształcące z dodatkową nauką języka białoruskiego w Hajnówce wprowadzają uczniów w kulturę białoruską, zachęcają uczniów do poznania języka i posługiwania się nim w szkole i poza nią. Odbywa się to podczas nauczania w języku białoruskim, zwłaszcza przedmiotu *Historia i kultura mniejszości białoruskiej*, który jest poświęcony działalności mniejszości białoruskiej w Polsce. Język białoruski może być wykorzystywany nie tylko na lekcjach historii. Młodzież uczestniczy także w wydarzeniach szkolnych z udziałem twórców białoruskiej kultury i przedstawicieli instytucji kulturalnych oraz w wycieczkach na terenie Podlasia. Młodzież ma tam okazję posłuchać licznych dialektów oraz dowiedzieć się wiele o historiach odwiedzanych miejsc. Odnosząc się do instytucji kulturowych, od samego początku w Radiu Racja i tygodniku „Niwa” posługiwano się językiem białoruskim. Te instytucje zwracają szczególną uwagę na to, w jakim języku komunikują się między sobą i w jakim języku piszą do odbiorców. Wzorzec odrębności językowej jest jak najbardziej obiecujący, ponieważ Radio Racja, tygodnik „Niwa” oraz „Kamunikat” publikują w języku białoruskim. Z jednej strony zawęża to grono odbiorców, z drugiej jednak nakłania przedstawicieli mniejszości białoruskiej do nauki języka i refleksji nad swoją tożsamością narodową. Można zdecydowanie powiedzieć, że odrębność językowa wzmacnia poczucie białoruskiej tożsamości narodowej.

Drugą cechą wzorca białoruskiej tożsamości narodowej jest dbałość o najmłodsze pokolenia Białorusinów. Aktywnie zachęca się dzieci i młodzież białoruską do uczęszczania w zajęciach w języku białoruskim. Dzieci uczęszczając na zajęcia w Stowarzyszeniu AB-BA,

kształtują swoją świadomość narodową i tożsamościową. Prowadzący skłaniają dzieci i młodzież do refleksji nad tożsamością poprzez zanalizowanie swoich korzeni poprzez wgląd na drzewo genealogiczne. Odbywają się rozmowy w domu z rodzinami, prowadzącymi oraz rówieśnikami w Stowarzyszeniu AB-BA. Uczestnicy zajęć tworzą swoją mapę przemyśleń, dzięki której mogą potem świadomie umieścić siebie w kulturze białoruskiej związanej z regionem Podlasia. Kreowanie wzorca dbałości o tożsamość narodową u młodych pokoleń jest bardzo ważne z punktu widzenia ich przyszłości. Gdy będą potrafili zdefiniować swoją tożsamość w okresie dorastania, przekażą te wzorce nowym pokoleniom. Uczęszczając na zajęcia AB-BA odpowiadają na pytania: Kim jestem? Jakie mam korzenie? Rodzice zachęcają dzieci do uczestnictwa w zajęciach AB-BY, bo w ofercie są zajęcia teatralne, taneczne oraz muzyczne, a także wycieczki po regionie Podlasia. Najważniejsze jest to, że wszystkie zajęcia odbywają się w języku białoruskim i to kształtuje odrębność kulturową Białorusinów. Także wszystkie zajęcia są prowadzone na najwyższym poziomie, co oznacza, że uczestnicy rozwijają swoje umiejętności językowe, ale także dobrze wczuwają się w swoje role na zajęciach. W zajęciach tanecznych uczestnicy uczą się białoruskich tańców ludowych i zapoznają się ze strojami ludowymi. Na zajęciach muzycznych ćwiczy się nie tylko umiejętności językowe, ale też poznaje kulturę białoruską. AB-BA dba o najmłodsze pokolenia Białorusinów, by białoruska tożsamość narodowa przetrwała. AB-BA poprzez swoją działalność ma na celu wykreować świadomych ludzi o silnej tożsamości narodowej.

Trzecią cechą wzorca białoruskiej tożsamości narodowej jest rozpowszechnianie języka i kultury białoruskiej w postępującej technologii, co sprawia, że informacje docierają do szerszego grona odbiorców. Kamunikat jako internetowa biblioteka umożliwia nauczycielom czerpanie materiałów edukacyjnych, a przede wszystkim wydań popularnego *Bielaruskiego nastauńnika*, który w dużej mierze pomaga w edukacji języka białoruskiego najmłodszych pokoleń. Na stronie miesięcznika „Czasopis” możliwe jest podzielenie się z innymi własnymi przemyśle-

niami dotyczącymi własnych przeżyć, historiami związanymi z innymi przedstawicielami mniejszości białoruskiej. Czasopismo pozwala też na przedstawienie własnego zdania. Refleksje mogą na przykład dotyczyć przeczytanego artykułu w ofercie „Czasopisu”. Chętnie są zamieszczane refleksje w języku białoruskim, co sprzyja podtrzymaniu znajomości języka białoruskiego. Zagłębiając się w „Czasopis”, można dowiedzieć się wiele o historii i kulturze białoruskiej związanej z Podlasiem. Internet umożliwia także poznanie twórczości Michała Androsiuka, który przedstawia lokalnych przedstawicieli Podlasia wraz ze scenerią Puszczy Białowieskiej. Oczywiście nie wolno zapomnieć o tygodniku „Niwa”, który zamieszcza na stronie internetowej elektroniczną wersję z najbardziej aktualnymi wiadomościami z regionu Białostoczczyzny. Osoby, które nie mają przy sobie wersji papierowej, w każdej chwili mogą znaleźć w Internecie wersję cyfrową. Wymienione instytucje, które zajmują się rozpowszechnianiem języka i kultury białoruskiej odgrywają bardzo ważną rolę w podtrzymaniu białoruskiej tożsamości narodowej. Udostępniają informacje wszystkim, zwłaszcza czerpią zeń wiedzę świadomi swojej tożsamości przedstawiciele mniejszości białoruskiej. Zaznajamianie się z tym, co oferuje „Niwa”, „Czasopis”, „Kamunikat” powiększa zakres wiedzy o mniejszości białoruskiej, języku, kulturze i życiu mniejszości na Podlasiu. Korzystają nawet ci, którzy nie są Białorusinami z Białostoczczyzny.

Czwartą cechą wzorca białoruskiej tożsamości narodowej są powyżej wymienione instytucje *oświatowe* i kulturowe. W środowisku mniejszości białoruskiej jest tak, że albo ludzie bardzo dobrze się znają, albo bardzo dobrze siebie kojarzą. Razem jednak tworzą społeczność, która jest wspólnotą oświatowo-kulturową, nawet jeżeli ze sobą na co dzień nie współpracują. W placówkach edukacyjnych dzieci i młodzież mają okazję zapoznać się z „Niwą”, „Czasopisem”, „Kamunikatem” i licznymi pisarzami białoruskimi, jak Michał Androsiuk, przedstawicielami Białoruskiego Towarzystwa Historycznego czy profesorami Olegiem Łatyszonkiem i Eugeniuszem Mironowiczem oraz wieloma innymi ważnymi postaciami i organizacjami. Głównym celem tych placówek

i instytucji jest podtrzymywanie białoruskiej tożsamości narodowej i pamięci o języku białoruskim, kulturze, korzeniach i regionie Podlasia. Dzięki tym instytucjom i organizacjom białoruska tożsamość narodu przetrwała procesy asymilacyjne. Starają się one zahamowywać te procesy poprzez nieustanną pracę na rzecz białoruskiej tożsamości narodowej. Instytucje oświatowe i kulturalne wymienione w artykule odgrywają dzisiaj kluczową rolę. Aktywnie nakłaniają ludzi do refleksji nad swoją tożsamością i zachęcają do uczestnictwa w różnego rodzaju festynach i wydarzeniach, by mogli na żywo zagłębić się w klimat Podlasia. Zachęcają do tego również polskich mieszkańców Podlasia.

Wskazane cechy mają ukazać działalność poszczególnych współczesnych instytucji oświatowych i kulturalnych, których forma przekazywania informacji i założeń nieco się różni, natomiast główny cel pozostaje ten sam. Tym głównym celem jest podejmowanie działań, które przyczynią się do zachowania białoruskiej tożsamości narodowej na podstawie czterech wzorców w perspektywie najbliższych lat.

Bibliografia

Opracowania

Bielarussian Radio Racja, Białystok 2022.

Białoruskie Radio Racja, Białystok 2022.

Chomik P., Głogowska H., Iwaniuk S. i in., *Historia Białorusinów Podlasia*, Białystok 2016.

Głogowska H., *Białorusini na Wybrzeżu Gdańskim*, Toruń 2003.

Mironowicz E., *Białorusini w Polsce 1944–1949*, Warszawa 1993.

Mironowicz E., *Polityka narodowościowa PRL*, Białystok 2000.

Shved V., Grzybowski J., *Historia Białorusi od czasów najdawniejszych do roku 1991*, Warszawa 2020.

Siegień-Matyjewicz J.A., *Poczucie tożsamości narodowej młodzieży pochodzenia białoruskiego*, Olsztyn–Warszawa 2007.

Syrnyk, J., *Białorusini w Polsce a „Solidarność”*. *Białoruskie Zeszyty Historyczne*, 2012, nr 37s. 171–184.

Wappa E., Kinowska J., Androsiuk M., *NIWA FOTO ARCH*, Białystok 2020.

Źródła internetowe

- TVP 3 Białystok, *Festiwal Teatralny Ode*, <https://bialystok.tvp.pl/44613178/festiwal-teatralny-ode> [dostęp: 29.09.2019]
- Białoruskie Radio Racja, <https://www.racja.com/> [dostęp: 10.07.2018].
- Stowarzyszenie na rzecz dzieci i młodzieży uczących się języka białoruskiego AB-BA, <http://www.ab-ba.com.pl> [dostęp: 07.07.2023].
- Czasopis, <https://czasopis.pl/> [dostęp: 07.07.2023].
- Kamunikat, <https://kamunikat.org/?pubid=61023> [dostęp: 07.07.2023].
- Niwa, <https://e-niva.org/> [dostęp: 07.07.2023].
- Polskie Radio Białystok, *Od ponad 55 lat ukazuje się w Białymstoku „Niwa” – tygodnik Białorusinów w Polsce*, <https://www.radio.bialystok.pl/wiadomosci/index/id/59767> [dostęp: 07.07.2023].
- Radio FM Online, *Radio Racja*, <https://radiofmonline.pl/radio-racja/> [dostęp: 07.07.2023].
- RUCH, Prenumerata – *Czasopis – Pismo Informacyjno-Kulturalne Wschodniej Białostoczyzny*, <https://prenumerata.ruch.com.pl/prenumerata-czasopis-pismo-informacyjno-kulturalne-wschodniej-bialostoczyzny> [dostęp: 10.07.2014].
- Szkoła Podstawowa nr 4 im. Sybiraków w Białymstoku, ul. Częstochowska 6a, <http://www.sp4bialystok.vizz.pl/index.php/24-wydarzenia/1310-iwacv> [dostęp: 07.07.2023].
- Dzieje.pl, Portal Historyczny., *Mniejszość białoruska świętowała w Białymstoku narodową rocznicę*, <https://dzieje.pl/aktualnosci/mniejszosc-bialoruska-swietowala-w-bialymstoku-narodowa-rocznice> [dostęp: 24.03.2019].

Cultural and educational activities to preserve the Belarusian national identity in Podlasie

This article presents the contemporary cultural and educational activities of the Belarusian minority in the Podlaskie Voivodeship. The aim of this article is to characterize the contemporary features of the model of Belarusian national identity in Podlasie and to show cultural and educational activities for its preservation. I am going to present this issue based on the analysis of historical conditions that influenced the formation of the national identity of Belarusians in Podlasie, and an approximation of contemporary cultural and educational activities undertaken by representatives of the Belarusian minority in the Podlaskie Voivodship.

Keywords: Belarusian national identity, Belarusian minority, model features, Belarusian language and culture, linguistic distinctiveness